

реалізації захисту законних прав особи. Рішення, винесене в результаті розгляду справи з тривалими затримками (навіть якщо у всьому іншому воно відповідає високому стандарту якості), може бути настільки запізнілим, що не матиме актуального значення для сторін. Більше того, суспільне уявлення про тривалість судового розгляду може стати причиною прийняття позивачами рішення не пред'являти необхідних позовів або, навпаки, подання необґрунтованих позовних вимог з метою затягування процесу виконання зобов'язань. Ці ж аспекти можуть вплинути на рішення сторін щодо оскарження судових рішень.

Для країн Заходу практика врахування відповідності соціальних очікувань результативності функціонування суду є достатньо поширеним й необхідним складником при опрацюванні заходів удосконалення судової системи. Зокрема, серед 47 європейських країн, що надали інформацію експертам Європейської комісії з ефективності правосуддя (СЕРЕJ), 28 мають ту або іншу практику з'ясування соціальної оцінки роботи суду і 15 країн з яких проводять такі заходи на загальнонаціональному рівні з певною періодичністю. В Україні така практика поки що не має всеосяжного характеру, скоріше вона вибіркова. Але, з нашого погляду, саме підвищення показників позитивної оцінки судів у суспільній свідомості є одним зі значимих результатів ефективності заходів судового реформування.

В. В. Білоус, старший науковий співробітник лабораторії «Використання сучасних досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю» Інституту вивчення проблем злочинності Національної академії правових наук України, доцент кафедри криміналістики Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук

Інформатизація судочинства як гарантія конституційного права на доступ до правосуддя

Основним Законом України встановлено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються

в Україні найвищою соціальною цінністю; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3). Права і свободи людини і громадянина захищаються судом; кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (частини 1, 2 ст. 55 Конституції України).

Частиною 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. кожному гарантовано право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку. Як учасниця Міжнародного пакту про громадянські та політичні права Україна зобов'язалася забезпечити будь-якій особі, права та свободи якої, визнані в цьому Пакті, порушено, ефективний засіб правового захисту, навіть коли це порушення було вчинене особами, що діяли як особи офіційні (п.п. «а» п. 3 ст. 2 Пакту), а також гарантувала кожному право при розгляді будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення бути судимим без невинуватої затримки (п.п. «с» п. 3 ст. 14 Пакту).

Ефективність сучасних засобів правового захисту загалом і вітчизняної системи судочинства зокрема залишається в Україні на надзвичайно низькому рівні, підтвердженням чого слугує той факт, що за кількістю громадян, які вимушені домагатись справедливості у Європейському суді з прав людини, останні роки наша держава обіймає чільне третє місце серед 50 країн — членів Конвенції про права людини. І найбільша кількість звернень громадян України до Європейського суду з прав людини обумовлена саме тяганиною під час судового розгляду.

У 2010 р. порівняно з попереднім роком загальний рівень злочинності в Україні зріс на 15 % (з 439,5 тис. до 505,4 тис. зареєстрованих злочинів), а кількість потерпілих від злочинів за цей період зросла на 20,8 % (з 266 тис. до 321,2 тис.). Згідно статистичних даних щодо розгляду справ та матеріалів судами за 2010 р. упродовж 2010 р/до місцевих та апеляційних судів загальної юрисдикції надійшло 7,7 млн справ і матеріалів, що на 14,2 % більше, ніж за аналогічний період 2009 р. Зростання відбулось унаслідок збільшення обсягу

справ, що надходять до судів першої інстанції. При цьому пропорційного до обсягу справ і матеріалів зростання кількості працівників органів досудового слідства та суду не відбулось, що без якомога швидшої інформатизації судочинства ще більше загострює хронічні хвороби вітчизняного правосуддя та засвідчує декларативність права на розгляд справи впродовж розумного строку та низки інших конституційних прав.

Підвищенню якості та доступності правосуддя і своєчасному захисту конституційних прав і свобод громадян України сприятиме передовсім утілення у реальність концептуальних положень Закону України «Про Національну програму інформатизації» від 04.02.1998 р. № 74/98-ВР, Концепції Національної програми інформатизації, схваленої Законом України від 04.02.1998 р. № 75/98-ВР, Закону України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 — 2015 роки» від 09.01.2007 р. № 537-V та широкомасштабна інформатизація вітчизняного судочинства. Законом України «Про Національну програму інформатизації» і Концепцією Національної програми інформатизації інформатизацію визначено як сукупності взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб, реалізації прав громадян і суспільства на основі створення, розвитку, використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, побудованих на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки.

Протягом останніх років у провідних країнах світу набула актуальності проблема впровадження електронного (віртуального) судочинства. У нашій державі інформатизація судочинства поки що зводиться лише до автоматичного розподілу судових справ, вибіркового фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувальних технічних засобів, автоматизованої системи документообігу, функціонування якої до сьогодні не виведено на пік потужності, та окремих випадків віртуального процесу з використанням відеоконференц-зв'язку, які, по суті, стали додатковими стосовно існуючих традиційних процедур взаємодії суду та учасників судового процесу.

Натомість, впровадження справжнього електронного (віртуального) судочинства передбачає побудову широкорозгалуженої систе-

ми не лише фіксації судових процесів, а й способів комунікації учасників судочинства, проведення дистанційного розгляду судових справ, функціонування банку даних справ і судових рішень та інших автоматизованих банків даних (АБД), автоматизованих інформаційно-пошукових систем (АПС), автоматизованих робочих місць (АРМ), програмно-апаратних комплексів (ПАК), програмно-технічних комплексів (ПТК), систем автоматизованого прийняття рішень (АПР), систем підтримки прийняття рішення (СППР) та систем підтримки судової експертизи (СПСЕ), автоматичного формування статистичної звітності про діяльність судів, розподіл навантаження на суддів тощо.

Міжнародний досвід спонукає до докорінної модернізації процедури судочинства на основі новітніх інформаційних і телекомунікаційних технологій. Ще у травні 2000 р. в м. Кембриджі (Велика Британія) відбувся XIV Колоквіум Ради Європи, присвячений сучасним комунікаційним технологіям у правовій сфері. Було розглянуто, зокрема, рекомендації Комітету експертів з питань автоматизації процедури судочинства. Розробники документа на основі вивчення світового досвіду рекомендували державам—учасницям Ради Європи запроваджувати інформаційні технології на всіх стадіях судочинства, в тому числі в інтерактивному режимі за допомогою телемостів та інших сучасних засобів телекомунікацій. З цією метою пропонується обладнати відповідними електронними засобами зали судового засідання, органи розслідування, слідчі ізолятори, адвокатські контори тощо. Конвенцією ООН від 2000 р. погоджені принципи використання відеозв'язку з питання надання взаємної правової допомоги країнам «Вісімки»; Конвенцією Євросоюзу від 2000 р. та Другим додатковим протоколом від 2001 р. передбачено як альтернативний економічно більш вигідний, ніж метод відеоконференц-зв'язку, спосіб отримання показань від свідків або експертів — проведення слухання за допомогою телефонної конференції; Кишинівською конвенцією 2002 р. передбачено можливість використання відеоконференцзв'язку для одержання доказів у кримінальних справах тощо. Використання відеоконференцзв'язку передбачає і підготовлений у 1999–2000 роках проект Правил процедури і доказування в Міжнародному кримінальному суді. Важливого значення у вдосконаленні законодавства у сфері телекомунікацій мають угоди або окремі норми, що стосуються

зв'язку, інформатики й інформаційної інфраструктури (наприклад, Будапештська декларація про європейську політику в галузі нових інформаційних технологій 1999 р. та ін.).

Австрія однією з перших країн Європи інкорпоровала такі технології у процесуальне право. Перші кроки щодо впровадження у судочинство телекомунікаційних технологій зробила й Росія, Верховний Суд якої почав використовувати телекомунікаційні технології, за допомогою яких засуджений з будь-якого регіону Російської Федерації може брати участь у судовому розгляді його касаційної скарги. Для цього телекомунікаційною апаратурою обладнано два зали Верховного Суду та дві спеціальні камери у пересильному СІЗО № 3 м. Москви.

Цивільний процесуальний кодекс Німеччини надає учасникам процесу можливість участі в судовому засіданні шляхом використання відео- та аудіо- засобів, електронних документів, вручення та доставки документів, ознайомлення з матеріалами в електронній формі справи, передбачає огляд електронних документів, трансляцію зображення та звуку судового розгляду в залі судового засідання представникам та помічникам сторін, які під час судового розгляду знаходяться в іншому місці. У такому випадку зображення та звук судового розгляду транслюється в зал судового засідання та місцезнаходження сторін, представників та адвокатів. Якщо стосовно підготовчих процесуальних документів, доданих до них клопотань, заяв сторін, а також пояснень, висловлювань, висновків і заяв третіх осіб передбачена письмова форма, то достатнім і належним за процесуальним законодавством Німеччини визнається викладення документа в електронній формі, якщо такий документ може бути оброблений судом.

Застосуванню й упровадженню нових комунікаційних технологій значну увагу було приділено при останній новелізації цивільно-процесуального законодавства Англії. 1991 р. в Англії був створений спеціальний Судовий комітет з інформаційних технологій. Уже до кінця 1995 р. Комітет ініціював проведення 25 пілотних проектів з питань сервісу інформаційних технологій у судочинстві. Правила цивільного судочинства 1998 р. Англії передбачили можливість подання до суду документів в електронній формі, впровадження теле-

комунікацій у судочинство тощо. Відповідно до правила 32.3 PD, Annex 3 RCP суд може дозволити свідкові давати показання через відеозв'язок або інші засоби телекомунікацій, зокрема, за наявності ризику екстрадиції до іншої держави.

Активні кроки у застосуванні комп'ютерних технологій у судочинстві зроблено в Бельгії. З 2008 р. тут діє проект «Фенікс», який передбачає єдину, синхронну та структурну комп'ютеризацію судової системи. У зв'язку з цим Палатою представників Бельгії був ухвалений закон щодо проведення електронних судових розглядів, який передбачає відповідні зміни у Судовому кодексі та Кримінальному процесуальному кодексі Бельгії та прийняття інших підзаконних актів. Аналогічні тенденції відбуваються і в інших країнах.

Сучасна парадигма інформатизації судочинства повинна ґрунтуватись на законодавчому дозволі використання в кримінальному, цивільному, господарському, адміністративному процесах, а також процесі розгляду справ про адміністративні правопорушення новітніх інформаційних і телекомунікаційних технологій. Використання вказаних технологій у судочинстві має бути дозволено при проведенні будь-яких процесуальних дій, як в «очному», так і в інтерактивному (дистанційному) режимі, з веденням документообігу та діловодства на електронних носіях інформації, з яких для учасників процесу у випадках, передбачених процесуальним законодавством, виготовляються автентичні за змістом матеріально фіксовані копії процесуальних документів.

Електронне судочинство порівняно з традиційним у більшій мірі гарантуватиме доступ до правосуддя, швидкість розгляду справ судами, сприятиме якості судових рішень, контролю сторін за розглядом справи та економії судових витрат, посилить змагальність та публічність судових процесів. Електронний формат проведення судового процесу має вирішити також існуючу проблему неефективних процедур офіційних повідомлень та запитів, обміну змагальними документами, управління справою з боку судді тощо. Віртуальне середовище проведення судових процесів має суттєво вплинути і на територіальну юрисдикцію, яка може визначатися місцем здійснення тих чи інших правочинів. Використання новітніх інформаційних і телекомунікаційних технологій у судочинстві дозволить підвищити ефективність використання часу, фінансових і людських ресурсів, збіль-

шити кількість розглянутих справ, скоротити строки розгляду справ. На думку прихильників такого підходу, інформаційні технології у майбутньому стануть фундаментом судової системи, що беззаперечно призведе до радикальних позитивних змін у процесуальному праві та царині захисту конституційних прав та свобод громадян.

О. В. Колісник, асистент кафедри цивільного процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

Конституційний принцип верховенства права як основа здійснення належного судочинства

Відповідно до ст. 8 Конституції України «в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується». Згідно з рішенням Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 р. верховенство права — це панування права в суспільстві, при цьому право включає в себе не тільки норми закону, а й норми моралі, традиції, звичаї тощо і всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України.

У Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод про принцип верховенства права йдеться лише у преамбулі до неї, проте у справі «Голдер проти Об'єднаного Королівства» від 21 лютого 1975 р. Європейський суд з прав людини вказав, що найбільш змістовне значення має те місце у Преамбулі, де Уряди держав — членів Ради Європи, які підписали цю Конвенцію, заявляють, що вони сповнені рішучості, як уряди європейських держав, що є однодумцями і мають спільну спадщину політичних традицій, ідеалів, свободи і верховенства права, зробити перші кроки для забезпечення колективного гарантування певних прав, проголошених у Загальній декла-